

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΠΕΝΤΑΤΕΥΧΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤΩΝ

Υ Π Ο

Δρος ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Ίατροϋ Παθολόγου,

Καθηγητοϋ τοϋ Πανεπιστημίου Ίωαννίνων.

Ἡ Πεντάτευχος ἀναφέρει τινὰ τῶν εἰδῶν διατροφῆς τῶν ἀρχαίων Ἰσραηλιτῶν, ἥτοι τὸ κρέας τοῦ βοός, τοῦ προβάτου, τῆς αἰγός, τῶν θηραμάτων, τῶν πτηνῶν, τῶν ἰχθύων, εἰδῶν τινων ἀκρίδων, τὸ βούτυρον, τὸ γάλα, τὸ μέλι, τὸ μάννα, τοὺς σικύους, τοὺς πέπονας, τὰ πράσα, τὰ κρόμμουα, τὰ σκόρδα καὶ τινὰ ἐδέσματα, ἥτοι τοὺς ἐκ σεμιδάλεως ἐγκρυφίας, τοὺς ἀζύμους, τὸν ἄρτον, τὴν ἐν μέλιτι ἐγκρίδα καὶ τὸ πυρρὸν ἔψημα φακοῦ. Ἐπίσης τὰ ἐκ τῶν διὰ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν παρασκευασμάτων πιθανολογούμενα ἐδέσματα, ἥτοι τὴν πεπεμμένην ἐν κλιβάνῳ ἐκ σεμιδάλεως θυσίαν, τοὺς πεφυραμένους ἐν ἐλαίῳ ἀζύμους ἄρτους, τὰ διακεχρισμένα ἐν ἐλαίῳ ἄζυμα λάγανα, τὴν ἀπὸ τηγάνου πεφυραμένην ἐν ἐλαίῳ σεμιδαλιν. Προσέτι ἀναφέρει ὠρισμένα εἶδη ζῶων χερσαίων καὶ ὑδροβίων, ὡς καὶ πτηνῶν, ὧν τοῦ κρέατος ἀπηγορεύετο ἡ βρώσις. Ὁμοίως ἀπηγορεύετο ἡ βρώσις τοῦ ζωικοῦ λίπους καὶ τοῦ αἵματος.

Ἐπὶ πλέον δίδει πληροφορίας περὶ τῆς ἐν κλιβάνῳ ἐψήσεως, περὶ τοῦ μύλου, τῆς θυίας (ιγδίων), τῆς ἐσχάρας καὶ περὶ τινων μαγειρικῶν σκευῶν, τουτέστι τῆς χύτρας, τοῦ τηγάνου καὶ τοῦ ὀστρακίνου ἢ χαλκοῦ σκεύους. Λεπτομερέστερον ταῦτα ἔχουν ὡς ἀκολούθως.

Ἡ Πεντάτευχος, ἥτις, ὡς γνωστόν, ἀποτελεῖται ἐκ τῶν πέντε ἀρχαιοτέρων βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἅτινα συνεγράφησαν περὶ τὸ 1500 π.Χ., δίδει τὰς ἐξῆς πληροφορίας περὶ τῶν εἰδῶν διατροφῆς τῶν ἀρχαίων Ἰσραηλιτῶν.

Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἀνωτέρω βιβλίων, ἡ Γένεσις, ἀναφέρει, ὅτι ὁ ἀρχαῖος οὗτος λαὸς ἐγνώριζε κατὰ τὸν 22ον π.Χ. αἰῶνα τὴν ἐκ σεμιδάλεως (σιμιγδάλι) παρασκευὴν ἐγκρυφιῶν, τουτέστιν ἄρτων ὀπτωμένων ἐν σποδῷ (τέφρα) ἐπ' ἀνθράκων (Liddell—Scott). Ἐπίσης παρέχει τὴν πληροφορίαν, ὅτι ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς εἶδη διατροφῆς τὸ κρέας τοῦ μόσχου, τὸ βούτυρον καὶ τὸ γάλα. Συγκεκριμένως τὸ ἱερὸν κείμενον,

αναφερόμενον εἰς τὴν παρὰ τῆ δρυὶ τῆ Μαμβρῆ ὑπὸ τοῦ Ἀβραὰμ φιλοξενίαν, ἐξιστορεῖ, ὅτι οὗτος εἶπεν εἰς τὴν Σάρραν: «σπεῦσον καὶ φύρασον τρία μέτρα σεμιδάλεως καὶ ποιήσον ἐγκρυφίας» καὶ ὅτι ἐν συνεχείᾳ «εἰς τὰς βόας ἔδραμεν... καὶ ἔλαβεν ἀπαλὸν μοσχάριον καὶ καλὸν καὶ ἔδωκε τῷ παιδί», ὅστις παῖς «ἐτάχυνε τοῦ ποιῆσαι αὐτό». Κατόπιν ὁ Ἀβραὰμ ἔλαβε «βούτυρον, καὶ γάλα, καὶ τὸ μοσχάριον ὃ ἐποίησε, καὶ παρέθηκεν αὐτοῖς, καὶ ἔφαγον· αὐτὸς δὲ παρειστῆκει αὐτοῖς ὑπὸ τὸ δένδρον» (Γένεσις, ΙΗ', 6-8). Τὸ αὐτὸ βιβλίον ἀναφέρεται εἰς τὴν κατὰ τὸν ἐν λόγῳ αἰῶνα ἐψησιν ἄρτων ἀζύμων. Συγκεκριμένως, ἐξιστορεῖ, ὅτι ὁ Λὼτ κατὰ τὴν ἐν Σοδόμοις ὑπ' αὐτοῦ φιλοξενίαν τῶν δύο Ἀγγέλων «ἀζύμους ἐπεψεν αὐτοῖς, καὶ ἔφαγον» (Γένεσις, ΙΘ', 3). Περαιτέρω τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον πληροφορεῖ, ὅτι κατὰ τὴν χρονικὴν ἐκείνην περίοδον καὶ τὸ κρέας τῶν θηραμάτων ὡς καὶ ἡ φακῆ ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν παρασκευὴν ἐδεσμάτων παρ' Ἰσραηλίταις. Ἐπὶ λέξει τὸ ἱερὸν κείμενον ἀναφέρει, ὅτι «ἠγάπησε... Ἰσαὰκ τὸν Ἡσαῦ, ὅτι ἡ θήρα αὐτοῦ βρῶσις αὐτῷ» (ΚΕ', 28). Ἐπίσης ἐξιστορεῖ, ὅτι ὁ Ἰακώβ «ἔδωκε τῷ Ἡσαῦ ἄρτον καὶ ἔψημα φακοῦ» καὶ ὅτι ὁ Ἡσαῦ «ἔφαγε καὶ ἔπιε» (ΚΕ', 34). Προσέτι τὸ βιβλίον τοῦτο ἀναφέρει, ὅτι τὸ ἐκ τῆς φακῆς παρασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ φαγητὸν ἦτο πυρρόχρουν, τουτέστιν εἶχε χρῶμα ἐρυθρωπὸν. Συγκεκριμένως τὸ ἱερὸν κείμενον ἐξιστορεῖ, ὅτι «εἶπεν Ἡσαῦ τῷ Ἰακώβ· γεῦσόν με ἀπὸ τοῦ ἐψήματος τοῦ πυρροῦ τούτου» (ΚΕ', 30).

Τὸ δεύτερον ἐκ τῶν ὡς ἄνω βιβλίων, ἡ Ἐξοδος, πληροφορεῖ, ὅτι κατὰ τὸν 15ον π.Χ. αἰῶνα καὶ τὸ κρέας τῶν ὀρτύγων (ὀρτύκια) ἀπετέλεσεν εἶδος διατροφῆς τοῦ λαοῦ τούτου, ὅστις λόγῳ τῶν κατὰ τὴν περιπλάνησίν του στερήσεων ἐγόγγυζε κατὰ τοῦ Μωυσέως καὶ τοῦ Ἀαρὼν (1500 π.Χ.) καὶ ἔλεγεν: «ὄφελον ἀπεθάνομεν πληγέντες ὑπὸ Κυρίου ἐν γῆ Αἰγύπτῳ, ὅταν ἐκαθίσταμεν ἐπὶ τῶν λεβήτων τῶν κρεῶν καὶ ἠσθίομεν ἄρτους εἰς πλησμονὴν» (ΙΣΤ', 3). Ἐπὶ λέξει τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον ἀναφέρει, ὅτι «ἐγένετο ...ἐσπέρα, καὶ ἀνέβη ὀρτυγομήτρα καὶ ἐκάλυψε τὴν παρεμβολὴν» (ΙΣΤ', 13). Ἐξ ἄλλου ἀναφερόμενον εἰς τὸ μάννα πληροφορεῖ, ὅτι «τὸ πρῶτ' ἐγένετο καταπαυομένης τῆς δρόσου κύκλι τῆς παρεμβολῆς καὶ ἰδοὺ ἐπὶ πρόσωπον τῆς ἐρήμου λεπτὸν ὡσεὶ κόριον λευκόν, ὡσεὶ πάγος ἐπὶ τῆς γῆς» (ΙΣΤ', 13-14). Περαιτέρω τὸ βιβλίον τοῦτο περιγράφον τὸ μάννα ἀναφέρει, ὅτι τοῦτο «ἦν ...ὡσεὶ σπέρμα κορίου λευκόν, τὸ δὲ γεῦμα αὐτοῦ ὡς ἐγκρίς ἐν μέλιτι» (ΙΣΤ', 31). Θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ ὑπομνήσωμεν, ὅτι ἡ λέξις κόριον σημαίνει ἀδιάντον (πολυτρίχι) καὶ ἡ λέξις ἐγκρίς τηγανίταν.

Τὸ τέταρτον ἐκ τῶν ἐν λόγῳ βιβλίων, οἱ Ἄριθμοί, ἀναφέρει ὡς εἶδη διατροφῆς κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐν Αἰγύπτῳ διαμονῆς τοῦ, ὡς εἴρηται, λαοῦ τὸ κρέας, τοὺς ἰχθῦς, τοὺς σικύους (ἀγγούρια), τοὺς πέποννας, τὰ πράσα, τὰ κρόμμουα καὶ τὰ σκόρδα. Συγκεκριμένως τοῦτο ἐξιστορεῖ, ὅτι, ὅταν οἱ Ἰσραηλιῖται, ὡς ἀνωτέρω, ἐγόγγυζον, «ἐκκλαιον ...καὶ εἶπαν· τίς ἡμᾶς ψωμιεῖ κρέα; ἐμνήσθημεν τοὺς ἰχθύας, οὓς ἠσθίομεν ἐν Αἰγύπτῳ δωρεάν, καὶ τοὺς σικύους καὶ τοὺς πέποννας καὶ τὰ πράσα καὶ τὰ κρόμμουα καὶ τὰ σκόρδα» (ΙΑ', 4, 5). Ὁ δὲ Μωυσῆς, ὡς ἐκ τούτου, εἰς δυσχερῆ θέσιν εὐρεθείς, προσευχόμενος εἶπε: «ἐξακόσθια χιλιάδες πεζῶν ὁ λαὸς ...καὶ σὺ εἶπας, κρέα δώσω αὐτοῖς φαγεῖν, καὶ φάγονται μῆνα ἡμερῶν. μὴ πρόβατα καὶ βόες σφαγήσονται αὐτοῖς, καὶ ἀρκέσει αὐτοῖς; ἢ πᾶν τὸ ὄψος τῆς θαλάσσης συναχθήσεται αὐτοῖς, καὶ ἀρκέσει αὐτοῖς»; (ΙΑ', 21, 22). Προσέτι καὶ τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον, ἀναφερόμενον εἰς τὴν διὰ τοῦ κρέατος τῶν ὀρτύγων διατροφήν τοῦ, ὡς εἴρηται, λαοῦ, ἐξιστορεῖ, ὅτι «πνεῦμα ἐξῆλθε παρὰ Κυρίου καὶ ἐξεπέρασεν ὀρτυγομήτραν ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπέβαλεν ἐπὶ τὴν παρεμβολὴν ...καὶ ἀναστὰς ὁ λαὸς ὄλην τὴν ἡμέραν καὶ ὄλην τὴν νύκτα καὶ ὄλην τὴν ἡμέραν τὴν ἐπαύριον καὶ συνήγαγον τὴν ὀρτυγομήτραν ...καὶ ἔψυξαν ἑαυτοῖς ψυγμοὺς κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς» (ΙΑ', 31, 32). Ἐπὶ πλέον καὶ τὸ βιβλίον τοῦτο δίδει πληροφορίας περὶ τοῦ μάννα, τὸ ὁποῖον περιγράφει ὡς ἐξῆς: «τὸ δὲ μάννα ὡσεὶ σπέρμα κορίου ἐστὶ, καὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ εἶδος κρυστάλλου» (ΙΑ', 7). Ἐπίσης περιγράφει τὸν τρόπον παρασκευῆς ἐδέσματος ἐκ τοῦ μάννα. Τουτέστιν ἀναφέρει, ὅτι «συνέλεγον καὶ ἤληθον αὐτὸ ἐν τῷ μύλῳ καὶ ἔτριβον ἐν τῇ θυῖα καὶ ἤψουν αὐτὸ ἐν τῇ χύτρῃ καὶ ἐποίησαν αὐτὸ ἐγκρυφίας» καὶ συμπληροῖ, ὅτι «ἡ ἡδονὴ αὐτοῦ ὡσεὶ γεῦμα ἐγκρίς ἐξ ἐλαίου» (ΙΑ', 8).

Τὸ Λευιτικόν, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ τρίτον ἐκ τῶν ὡς ἄνω βιβλίων, καθορίζει τὰ εἶδη τῶν ζώων, ὧν τοῦ κρέατος ἐπιτρέπει τὴν βρώσιν. Ταῦτα εἶναι τὰ ἐκ τῶν διχήλων μηρυκαστικά καὶ ἀπαγορεύει τὴν βρώσιν τοῦ κρέατος τῆς καμήλου, τοῦ λαγωῦ, τοῦ ἀκανθοχοίρου (Σουΐδας, Ἡσύχιος) καὶ τοῦ χοίρου. Ἐξ ἄλλου ἐπιτρέπει τὴν βρώσιν τοῦ κρέατος μόνον τῶν φερόντων πτερύγια καὶ λέπια ὑδροβίων ζώων. Ἐπίσης ἀπαγορεύει τὴν βρώσιν τοῦ κρέατος ὠρισμένων πτηνῶν. Ταῦτα εἶναι τὰ ἐξῆς: Ὁ ἀετός, ὁ γρυπάετος (Κολιτσάρας, 1973), ὁ θαλασσεατός, ὁ γύψ, ὁ ἰκτίνος (εἶδος ἰέρακος, κοινῶς περδικογέρακο) καὶ τὰ ὅμοια πρὸς αὐτόν, ὁ σπουργίτης, ἡ γλαῦξ, ὁ γλάρος καὶ τὰ ὅμοια πρὸς αὐτόν, πᾶν εἶδος κόρακος καὶ τὰ ὅμοια πρὸς αὐτόν ὁ ἰέραξ καὶ τὰ ὅμοια πρὸς αὐτόν, ὁ νυκτικοράξ (νυχτοκόρακας), ὁ φαλακροκόραξ ὁ πυγμαῖος,

ἡ ἴβις, ὁ πορφυρίων, ὁ πελεκάνος, ὁ κύκνος, ὁ ἔρωδιός, ὁ χαραδιός (βραχοπούλι ἢ κιτρινοπούλι) καὶ τὰ ὅμοια πρὸς αὐτόν, ὁ ἔποψ (τσαλαπετεινός) καὶ τὸ θηλαστικὸν ἢ νυκτερίς. Ἐκ τῶν ἐντόμων ἐπιτρέπει τὴν βρωσὶν ὠρισμένων εἰδῶν ἀκρίδων, ἤτοι τοῦ βρούχου, τοῦ ἀττάκου, τοῦ ὀφιομάχου, τῆς κοινῆς ἀκρίδος καὶ τῶν ὁμοίων πρὸς ἅπαντα τὰ ἐν λόγῳ εἶδη. Ἐπίσης ἀπαγορεύει τὴν βρωσὶν τοῦ κρέατος τῶν ἔρπετῶν. Παραθέτομεν τὸ σχετικὸν κείμενον: «Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωυσῆν καὶ Ἄαρὼν λέγων· λαλήσατε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ λέγοντες· ταῦτα τὰ κτήνη, ἃ φάγεσθε ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· πᾶν κτῆνος διχηλοῦν ὄπλῃν καὶ ὄνουχιστῆρας ὄνουχίζον δύο χηλῶν καὶ ἀνάγον μηρυκισμὸν ἐν τοῖς κτήνεσι, ταῦτα φάγεσθε. πλὴν ἀπὸ τούτων οὐ φάγεσθε, ἀπὸ τῶν ἀναγόντων μηρυκισμὸν καὶ ἀπὸ τῶν διχηλούντων τὰς ὀπλάς καὶ ὄνουχίζόντων ὄνουχιστῆρας· τὸν κάμηλον, ὅτι ἀνάγει μηρυκισμὸν τοῦτο, ὄπλῃν δὲ οὐ διχηλεῖ, ἀκάθαρτον τοῦτο ὑμῖν· καὶ τὸν δασύποδα, ὅτι οὐκ ἀνάγει μηρυκισμὸν τοῦτο, καὶ ὄπλῃν οὐ διχηλεῖ, ἀκάθαρτον τοῦτο ὑμῖν· καὶ τὸν χοιρογύλλιον, ὅτι οὐκ ἀνάγει μηρυκισμὸν τοῦτο, καὶ ὄπλῃν οὐ διχηλεῖ, ἀκάθαρτον τοῦτο ὑμῖν· καὶ τὸν ὄν, ὅτι διχηλεῖ ὄπλῃν τοῦτο, καὶ ὄνουχίζει ὄνουχας ὄπλῃς, καὶ τοῦτο οὐκ ἀνάγει μηρυκισμὸν, ἀκάθαρτον τοῦτο ὑμῖν· ἀπὸ τῶν κρεῶν αὐτῶν οὐ φάγεσθε καὶ τῶν θνησιμαίων αὐτῶν οὐχ ἄψεσθε, ἀκάθαρτα ταῦτα ὑμῖν. Καὶ ταῦτα, ἃ φάγεσθε ἀπὸ πάντων τῶν ἐν τοῖς ὕδασι· πάντα ὅσα ἐστὶν αὐτοῖς πτερύγια καὶ λεπίδες ἐν τοῖς ὕδασι καὶ ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν τοῖς χειμάρροις, ταῦτα φάγεσθε. καὶ πάντα ὅσα οὐκ ἔστιν αὐτοῖς πτερύγια, οὐδὲ λεπίδες ἐν τῷ ὕδατι, ἢ ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν τοῖς χειμάρροις, ἀπὸ πάντων, ὧν ἐρεύγεται τὰ ὕδατα, καὶ ἀπὸ πάσης ψυχῆς τῆς ζώσης ἐν τῷ ὕδατι, βδέλυγμά ἐστι· καὶ βδελύγματα ἔσονται ὑμῖν· ἀπὸ τῶν κρεῶν αὐτῶν οὐκ ἔδεσθε καὶ τὰ θνησιμαῖα αὐτῶν βδελύξεσθε. καὶ πάντα ὅσα οὐκ ἔστιν αὐτοῖς πτερύγια, οὐδὲ λεπίδες, τῶν ἐν τοῖς ὕδασι, βδέλυγμα τοῦτό ἐστιν ὑμῖν. Καὶ ταῦτα, ἃ βδελύξεσθε ἀπὸ τῶν πετεινῶν, καὶ οὐ βρωθήσεται, βδέλυγμά ἐστι· τὸν ἀετὸν καὶ τὸν γρύπα καὶ τὸν ἀλιαίετον καὶ τὸν γύπα καὶ τὸν ἴκτινον καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ στρουθὸν καὶ γλαῦκα καὶ λάρων καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ πάντα κόρακα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ ἰέρακα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ νυκτικόρακα καὶ καταρράκτην καὶ ἴβιν καὶ πορφυρίωνα καὶ πελεκάνα καὶ κύκνον καὶ ἔρωδιον καὶ χαραδριόν, καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ ἔποπα καὶ νυκτερίδα καὶ πάντα τὰ ἔρπετὰ τῶν πετεινῶν, ἃ πορεύεται ἐπὶ τέσσαρα, βδελύγματά ἐστιν ὑμῖν. ἀλλὰ ταῦτα φάγεσθε ἀπὸ τῶν ἔρπετῶν τῶν πετεινῶν, ἃ πορεύεται ἐπὶ τέσσαρα, ἃ ἔχει σκέλη ἀνώτερον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πηδᾶν ἐν αὐτοῖς ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ταῦτα φάγεσθε ἀπ' αὐτῶν· τὸν βροῦχον καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ τὸν ἀττάκην καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ ὀφιομάχην καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ τὴν ἀκρίδα καὶ τὰ ὅμοια

αὐτῆ. πᾶν ἔρπετον ἀπὸ τῶν πετεινῶν, οἷς εἰσι τέσσαρες πόδες, βδελύγματά ἐστιν ὑμῖν... Καὶ πᾶν ἔρπετόν, ὃ ἔρπει ἐπὶ τῆς γῆς, βδέλυγμα ἔσται τοῦτο ὑμῖν, οὐ βρωθήσεται. καὶ πᾶς ὁ πορευόμενος ἐπὶ κοιλίας καὶ πᾶς ὁ πορευόμενος ἐπὶ τέσσαρα διαπαντός, ὁ πολυπληθεῖ ποσὶν ἐν πᾶσι τοῖς ἔρπετοῖς τοῖς ἔρπουσιν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐ φάγεσθε αὐτό, ὅτι βδέλυγμα ὑμῖν ἐστί» (Λευϊτικόν, ΙΑ', 1-23, 41-42). Προσέτι τὸ βιβλίον τοῦτο ἀπαγορεύει τὴν βρώσιν κρέατος θνησιμαίου (Hardie, 1966) καὶ ἔτι ἀναφέρει ὅτι, ὅστις φάγη κρέας θνησιμαίου, τὸ ὅποῖον ἀνήκει εἰς ζῶον, οὗ τοῦ κρέατος ἢ βρώσις ἐπιτρέπεται, ὑποχρεοῦται νὰ πλύνῃ τὰ ἐνδύματά του καὶ θὰ θεωρῆται ἀκάθαρτος ἕως ἑσπέρας. Ἐπὶ λέξει ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «ἐάν δὲ ἀποθάνῃ τῶν κτηνῶν, ὃ ἐστὶν ὑμῖν φαγεῖν τοῦτο... ὁ ἐσθίων ἀπὸ τῶν θνησιμαίων τούτων πλυνεῖ τὰ ἱμάτια καὶ ἀκάθαρτος ἔσται ἕως ἑσπέρας» (Λευϊτικόν, ΙΑ', 39, 40). Ἐπὶ πλεόν, τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον ἀπαγορεύει τὴν βρώσιν τοῦ ζωϊκοῦ λίπους, καθὼς καὶ αἷματος· ἰδοὺ τί ἀναφέρει σχετικῶς: «νόμιμον εἰς τὸν αἰῶνα εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν, ἐν πάσῃ κατοικίᾳ ὑμῶν· πᾶν στέαρ καὶ πᾶν αἷμα οὐκ ἔδεσθε... πᾶν στέαρ βοῶν, καὶ προβάτων, καὶ αἰγῶν οὐκ ἔδεσθε... πᾶν αἷμα οὐκ ἔδεσθε ἐν πάσῃ τῇ κατοικίᾳ ὑμῶν ἀπὸ τε τῶν κτηνῶν καὶ ἀπὸ τῶν πετεινῶν. πᾶσα ψυχὴ, ἣ ἂν φάγη αἷμα, ἀπολεῖται ἢ ψυχὴ ἐκείνη ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτῆς» (Λευϊτικόν Γ', 17 Ζ', 23, 26, 27).

Ἐξ ἄλλου, τὸ βιβλίον τοῦτο (15ος π.Χ. αἰών) ἀναφέρει τὴν ἐν κλιβάνῳ (φοῦρνος) ἔψησιν τοῦ ἄρτου, ἐνῶ ἀνωτέρω ἀναφέρεται ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀβραάμ (22ος π.Χ. αἰών) παρασκευὴ ἄρτου (ἐγκρυφίας), οὗ ἢ ἔψησις ἐλάμβανε χώραν ἐν σποδῷ ἐπ' ἀνθράκων (De Waux, 1966, Noth, 1964, Barrois, 1939, Kohler, 1948, Lowie, 1934). Ἐπὶ λέξει τὸ βιβλίον τοῦτο ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «ἐν τῷ θλιῖψαι ὑμᾶς σιτοδεία ἄρτων, καὶ πέψουσι δέκα γυναῖκες τοὺς ἄρτους ὑμῶν ἐν κλιβάνῳ ἐνὶ» (Λευϊτικόν ΚΣΤ', 26). Ἐπίσης ἐκ τῶν διὰ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν παρασκευασμάτων δυνάμεθα νὰ πιθανολογήσωμεν εἶδη τινὰ ἐκ τῶν ἐδεσμάτων τοῦ ἀρχαίου λαοῦ τούτου, ὡς καὶ τὰ μέσα καὶ τὰ σκεῦη: τήγανον, σκεῦος ὀστράκινον (πήλινον) ἢ χαλκοῦν, ἐσχάρα ἐψησεως τούτων (Neufeld, 1970). Ἰδοὺ τί ἀναφέρει σχετικῶς τὸ ἱερὸν κείμενον: «ἐάν δὲ προσφέρῃ δῶρον θυσίαν πεπεμμένην ἐν κλιβάνῳ δῶρον Κυρίῳ ἐκ σμιδάλεως, ἄρτους ἀζύμους πεφυραμένους ἐν ἐλαίῳ καὶ λάγανα ἄζυμα διακεχρισμένα ἐν ἐλαίῳ. ἐάν δὲ θυσία ἀπὸ τηγάνου τὸ δῶρόν σου, σμιδαλις πεφυραμένη ἐν ἐλαίῳ, ἄζυμά ἐστι... καὶ σκεῦος ὀστράκινον, οὗ ἐάν ἐψηθῇ ἐν αὐτῷ, συντριβήσεται· ἐάν δὲ ἐν σκευῇ χαλκῷ ἐψηθῇ, ἐκτρίψει αὐτὸ καὶ ἐκκλύσει ὕδατι... πᾶσα θυσία, ἣτις ποιηθήσεται ἐν τῷ κλιβάνῳ

νω, καὶ πᾶσα, ἥτις ποιηθήσεται ἐπ' ἐσχάρας ἢ ἐπὶ τηγάνου, τοῦ ἱερέως τοῦ προσφέροντος αὐτήν, αὐτῷ ἔσται» (B', 4, 5, ΣΤ', 21, Ζ', 9).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Barrois, G. A.: *Manuel d' Archéologie Biblique*, 1:320, 1939.
2. De Vaux, R.: *Palestine in the early Bronze Age*. Cambridge, Ancient History, 13, 1966 (Rev. ed. Fascicles, Cambridge, 1962).
3. Hardie J. B.: *Medecine and the Biblical World*. Canad. Med. Ass. J. 94: 32, 1966.
4. Kohler, L.: *Loch und Ringbrot*. Theologische Z. 4:154, 1948.
5. Κολιτσάρας, Ι.: *Ἡ Παλαιά Διαθήκη κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα*. «Ζωή», Ἀθήναι, 1973.
6. Liddell, H. and Scott, R.: *Μέγα λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης* (λήμμα «ἐγκρυφίας»), Μτφρ. Μόσχου, Ξ., Ι. Σιδέρης, Ἀθήναι.
7. Lowie, R. H.: *An introduction to cultural anthropology*. New York, 1934.
8. Neufeld, E.: *Hygiene Conditions in Ancient Israel (Iron Age)*. J. Hist. Med. 414, Oct. 1970.
9. Noth, M.: *The Old Testament World*. Philadelphia, 1964.